AKO ZVYŠOVAŤ KONKURENCIESCHOPNOSŤ ÚZEMIA? PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA OBCE SPIŠSKÝ HRHOV

Mária Fáziková, Katarína Melichová

Abstract

The paper examines how various factors of local economic development, with specific focus on social capital are translated into territorial competitiveness based on the example of the Spišský Hrhov municipality. The focus is aimed at identification of the key actors in the development process of the municipality and their relationships, linkages between different groups of actors and their impact on the utilization of the development potential of the area, as well as identification of the processes of local potential utilization for the development of the municipality. Results presented in the paper were obtained via semi structured interviews with local stakeholders and analysed using methods of network analysis.

Keywords: local economic development, territorial competitiveness, social capital, network analysis, local stakeholders

Úvod

Využívanie zdrojov v priestore je v dôsledku globalizácie nerovnomerné. Koncentrovaný kapitál sa lokalizuje v oblastiach s najvyššou produktivitou zdrojov a v prípade ich vyčerpania sa veľmi rýchlo presúva do ďalších regiónov schopných poskytovať želané výnosy. V dôsledku toho vznikajú veľké priestorové rozdiely, prejavujúce sa v rýchlom rozvoji vs. úpadku regiónov. Takýto vývoj je v upadajúcich regiónoch sprevádzaný deštrukciou hospodárskej štruktúry, rastúcimi nerovnosťami a eskaláciou sociálnych problémov.

Možné riešenie pre takéto regióny spočíva v súbore aktivít, ktoré označujeme pojmom miestny ekonomický rozvoj.

Pojem „miestny ekonomický rozvoj“ (ďalej MER) nemá dosiaľ jednotnú definíciu, rôzni autori zdôrazňujú odlišné aspekty v jeho štruktúre. Časť autorov spája miestny ekonomický rozvoj s ekonomickými činnosťami a ich štruktúrou na určitom území. Napr. Bartík (1995) chápe MER ako proces zmien ovplyvňujúcich kapacitu miestnej ekonomiky, ktorých cieľom je rast blahobytu miestneho obyvateľstva. Ekonomický aspekt MER zdôrazňuje aj Meyer-Stamer (2008), ktorý chápe MER ako schopnosť určitej oblasti alebo lokality produkovať rastúce príjmy a zlepšovať kvalitu života obyvateľov. Dochádza pritom aj ku nápravám zlyhania trhu najmä vyrovnávaním podmienok pre malé podniky a zlepšovaním dostupnosti informácií. Čapková (2005) chápe MER ako rozsiahlu stratégiu, v rámci ktorej sa miestni aktéri a inštitúcie usilujú o najefektívnejšie využitie miestnych zdrojov.

Ďalšia skupina autorov zdôrazňuje sociálne a procesné aspekty MER. Blakley a Bradshaw (2002) definujú MER ako proces ktorého cieľom je vytváranie nových pracovných miest a zintenzívnenie hospodárskej aktivity. Ide o kombináciu disciplín a súbor politík a praktík pri ktorých sa spájajú lokálni rozvojoví aktéri. Svetová banka má obdobnú definíciu MER, podľa ktorej ide o proces tvorby lepších podmienok pre hospodársky rozvoj a rast zamestnanosti, na ktorom sa spoločne podieľajú partneri z verejného, podnikateľského a mimovládneho sektora. (Swinburn, Goga, Murphy, 2004).

MER môžeme teda chápať ako rozvojový proces, ktorého hlavným cieľom je zvýšenie kvality života obyvateľov. Vychádza z miestnych zdrojov, pričom sa snaží o ich čo najefektívnejšie využitie. Synergia sa dosahuje formou spolupráce rôznych sektorov, pričom „miesto“ závisí od konkrétnej situácie.

Ciele, nástroje a aktéri MER sa v čase menili. V povojnovom období sa miestny rozvoj dosahoval predovšetkým pomocou externých zdrojov (prilákavanie vonkajších výrobných investícií, prilákavanie priamych zahraničných investícií, investovanie do ťažkej infraštruktúry). Kľúčovú úlohu (iniciačnú, regulačnú) zohrával verejný sektor (národná vláda, príslušné ministerstvá). V súčasnosti ide o rozvoj dosahovaný prostredníctvom aktivizácie endogénnych zdrojov (zlepšovanie miestneho podnikateľského prostredia, investície do ľudských zdrojov, budovanie komunikačných sietí, ovplyvňovanie investícií súkromného sektora, zvyšovanie konkurencieschopnosti pomocou investičných stimulov, rozvíjanie komparatívnych výhod). Kým v povojnovom období bol aktérom MER výhradne verejný sektor, v súčasnosti je do tohto procesu zapájaný aj súkromný a neziskový sektor. Iniciačná funkcia verejného sektora na regionálnej a miestnej úrovni je tu kľúčová (Svetová banka, 2005).

Na realizácii miestneho ekonomického sa podieľa široká a pestrá skupina aktérov. Sú to priami aktéri, ktorí aktívne zasahujú do rozvojových procesov, ako aj nepriami (pasívni) aktéri. Rozhodujúcu úlohu zohráva v procese realizácie stratégie motivácia aktérov, medzi ktorými sú obyvatelia (motivuje ich práca, identita, sociálne vzťahy), politici (motivuje ich podpora voličov a výška daňových príjmov) a podnikatelia (motivuje ich investovaný kapitál a vybudované obchodné vzťahy) (Sopkuliak, 2013).

Využitím endogénnych zdrojov a vzájomným zosieťovaním priamych aj nepriamych aktérov je možné dosiahnuť minimalizáciu únikov zdrojov z miestneho ekonomického systému a rast hladiny príjmov komunity.

MER sa nemôže zakladať na ad hoc rozhodnutiach, ale musí ísť o strategicky usmerňovaný proces, v ktorom sa uplatňujú princípy participatívneho strategického plánovania. Podľa Whitea a Gassera (2001) spoločnými črtami miestnych rozvojových stratégií je participácia a spoločenská komunikácia, mobilizácia miestnych zdrojov a využívanie komparatívnych výhod, viazanosť na územie, miestne vlastníctvo a manažment.

Kľúčovú úlohu v MER teda zohráva miestna úroveň sociálneho kapitálu

a schopnosť miestnych lídrov efektívne kombinovať využitie miestnych zdrojov a reflektovať záujmy všetkých rozvojových partnerov.

Sociálny kapitál sú inštitúcie, normy a vzťahy, ktoré tvoria kvantitu a kvalitu sociálnych interakcií v spoločnosti. Koncept sociálneho kapitálu sa teda vzťahuje prevažne k sociálnym väzbám, zdieľaným hodnotám, uľahčujúcim spoluprácu medzi ľuďmi. Vytvára spojenie medzi jednotlivcami a umožňuje im dosahovať spoločné ciele efektívnejšou cestou (Harper a Kelly, 2003). Takýto tzv. premostovací sociálny kapitál je verejným statkom, ktorý umožňuje efektívne využívanie endogénnych zdrojov v záujme a v prospech komunity, čo prispieva k zmierňovaniu sociálnych nerovností a k stabilizácii komunity. Dôležitá je aj ďalšia forma sociálneho kapitálu a to tzv. spojovací sociálny kapitál, ktorý prepája regionálne resp. miestne spoločnosti vertikálnymi typmi väzieb na inštitúcie (organizačné, administratívne, politické) na vyššej teritoriálnej úrovni (regionálnej, národnej alebo nadnárodnej). Takéto prepojenie uľahčuje tok informácií medzi jednotlivými hierarchickými úrovňami, čím umožňuje efektívnejšie využívanie existujúcich zdrojov. Tok informácií poskytuje priestor pre prípadné ovplyvňovanie národných politík (Putnam, 1993, Paxton, 1999). Existuje všeobecný predpoklad, že úroveň sociálneho kapitálu vplýva na rast ekonomiky a úroveň HDP. Siete, dôvera a normy, to všetko prispieva k efektívnemu fungovaniu trhov. Uslaner (2003) poukazuje na existenciu silnej korelácie medzi dôverou a príjmovou nerovnosťou. Vyrovnávanie rozdielov sa zdá byť pomerne silným prediktorom úrovne sociálneho kapitálu, kde sa nerovnosti darí odstraňovať, tam úroveň sociálneho kapitálu prinajmenšom neklesá.

Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je identifikovať prínosy sociálneho kapitálu v miestnom ekonomickom rozvoji a jeho pretavenie do rastu územnej konkurencieschopnosti na príklade obce Spišský Hrhov. Hlavný cieľ dosahujeme prostredníctvom naplnenia parciálnych cieľov, ktorými sú:

- identifikácia kľúčových aktérov v procese rozvoja danej obce, vzťahov resp. väzieb, medzi jednotlivými skupinami aktérov a ich vplyv na využívanie rozvojového potenciálu daného územia,
- identifikácia postupov a procesov využívania miestneho potenciálu pre rozvoj obce.

Pre analýzu prínosov sociálneho kapitálu v miestnom ekonomickom rozvoji sme v roku 2015 uskutočnili prípadovú štúdiu obce Spišský Hrhov, založenú na realizácii riadených rozhovorov s identifikovanými najvýznamnejšími aktérmi pôsobiacimi v danej obci. Týchto aktérov sme rozdelili do troch skupín: verejný sektor, súkromný sektor a neziskový sektor. Subjekty patriace do neziskového a súkromného sektora boli identifikované na základe údajov databázy ELIS Registra organizácií SR, pričom ich zoznam bol následne overený aj na obecnom úrade.

Vzhľadom na to, že stredobodom skúmania bolo aj postavenie jednotlivých aktérov, identifikácia najvýznamnejších ako aj väzieb medzi nimi, čo v podstate predstavuje jednu z dimenzií sociálneho kapitálu, špeciálne sme sa zamerali na túto oblasť. Pre analýzu vzťahov medzi miestnymi aktérmi sme sa rozhodli použiť sieťovú analýzu, ktorá ako uvádza Melichová (2015), umožňuje kvantifikovať jednotlivé aspekty úrovne sociálneho kapitálu. Melichová a Fáziková (2014) ďalej uvádzajú, že sieťová analýza ako analytická metóda je v podstate odvodená z poznatkov teórie grafov.

Pre zhodnotenia úrovne sociálneho kapitálu a prepojenosti aktérov sme použili indikátor hustota väzieb.

$$\text{hustota väzieb} = \frac{\text{počet existujúcich väzieb}}{\text{počet potenčálnych väzieb}}$$

Význam, resp. postavenie konkrétnych aktérov v sieti sme vyhodnotili indikátorom centrality aktérov. Centralita aktérov je v zobrazovanej sieti ilustrovaná veľkosťou značiek jednotlivých aktérov. Centralita konkrétneho aktéra sa rovná stupňu vrcholu v grafe (Melichová, Fáziková, 2014), teda:

$$C_a = \deg(v)$$

Väzby medzi miestnymi aktérmi sme rozdelili na neformálne (ktoré boli vnútorne členené na vzťahy typu „poznáme sa“, „informujeme sa“ a „spolupracujeme neformálne“) a formálne (ktoré obsahujú podtypy „príležitostná spolupráca na projektoch“, „systematická spolupráca na projektoch“, „dodávateľsko-odberateľské“). Následne sme sa respondentov pýtali aby označili, s ktorými ďalšími subjektmi lokalizovanými v príslušných obciach spolupracujú. Výsledky boli analyzované použitím softvéru UCINET a graficky ilustrované použitím softvéru NetDraw.

Napokon sme skúmali prínosy sociálneho obecného podniku pre celkový rozvoj obce.

Výsledky a diskusia

Obec Spišský Hrhov leží v hornatom, historicky atraktívnom území s dobrou dopravnou dostupnosťou. Ide o kultúrnu krajinu s nenarušeným životným prostredím, s vysokým potenciálom pre rozvoj cestovného ruchu, ako aj s možnosťami intenzifikácie jej využitia prostredníctvom multifunkčného poľnohospodárstva a lesníctva.

Z hľadiska technickej vybavenosti môžeme obec označiť ako modernú a kvalitne zabezpečenú. Aj sociálna infraštruktúra obce je na vysokej úrovni.

V súčasnosti má obec 1445 obyvateľov. Zaujímavá je však dynamika vývoja obyvateľstva v obci. Od roku 1990 počet obyvateľov v obci vzrástol o 62%,

pričom prognózovaný počet obyvateľov v roku 2020 je 2180, čo je nezvyklý nárast najmä z hľadiska lokalizácie obce. Ekonomická úroveň regiónu, v ktorom sa obec nachádza (okres Kežmarok v Prešovskom kraji) patrí k najnižším na Slovensku a v obci žije silná rómska menšina. V obci žije cca 26% detí (obyvateľstvo v predproduktívnom veku), 64,5% obyvateľstva v produktívnom veku a iba 9,5% obyvateľstva v poproduktívnom veku. Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry v obci žije 35% obyvateľov v produktívnom veku, ktoré dosiahlo iba základné školské vzdelanie, a iba 7% dospelých obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním. Úroveň ľudského kapitálu v obci je teda podpriemerná v porovnaní s priemerným stavom vo vidieckych obciach SR.

Napriek tomu sa obec rýchlo rozvíja, čo sa prejavuje v úrovni jej celkovej vybavenosti, vo vzhľade obce, v nízkej miere nezamestnanosti (9%) napriek tomu že v obci žije početná rómska menšina. Ekonomická základňa obce je nezvykle rozvinutá v porovnaní s priemerom vidieckych obcí v SR. Index podnikateľskej aktivity (počet podnikateľských subjektov/počet ekonomicky aktívnych obyvateľov 100) je 2,3, kým priemer vidieckych obcí v SR je 1,6.

Analýza úrovne sociálneho kapitálu a sieťovania miestnych rozvojových aktérov

Ako uvádzajú mnohé teoretické a empirické štúdie, najvýznamnejšou hnacou silou rozvoja v štrukturálne slabých, ekonomicky a sociálne zaostávajúcich územiach je dobre rozvinutý sociálny kapitál.

Pri empirickom výskume v obci Spišský Hrhov sme identifikovali spolu 36 subjektov, ktoré sme zadefinovali do troch sektorov: verejného, neziskového a súkromného. Tab. 1 opisuje hustotu väzieb medzi dopytovanými subjektmi v nadväznosti na druh interakcie, ktorá medzi nimi existuje. Husté siete vyjadrujú vyššiu intenzitu spolupráce medzi prepojenými subjektmi a bezprostrednejšie interakcie. Môžeme konštatovať, že pri skupine vzťahov s neformálnym charakterom v súhrnnom kontexte vyplýva väčšia hustota väzieb (tab. 1) ako v skupine formálnych vzťahov.

Celkovo bola najvyššia hustota zistená medzi subjektmi patriacimi do verejného sektora (tab. 2), za ktorým nasleduje neziskový sektor, pričom hustota všetkých vzťahov bola najnižšia v prípade podnikateľských subjektov. Zo všetkých zadefinovaných typov vzťahov v obci Spišský Hrhov dominujú vzťahy neformálne (poznáme sa, informujeme sa a spolupracujeme neformálne). Toto zistenie podčiarkuje dôležitosť neformálnych väzieb sociálneho kapitálu pre fungovanie siete miestnych rozvojových aktérov v tejto obci.

Pri sektorovej komparácii bola najvyššia frekvencia interakcií zistená medzi verejným a neziskovým sektorom (aktéri z týchto dvoch oblastí spolupracujú takmer všetci – 0,955). Tieto dve skupiny aktérov spolupracujú predovšetkým na neformálnej báze a sú medzi nimi husté neformálne vzťahy. Súkromný sektor vo

väčšine typov zadefinovaných vzťahov spolupracuje predovšetkým s verejnými inštitúciami pôsobiacimi na území obce Spišský Hrhov. Významným zistením je aj identifikácia dodávateľsko-odberateľských vzťahov medzi verejným sektorom a miestnymi podnikateľmi a neziskovými inštitúciami, v ktorých subjekty verejného sektora vystupujú ako odberateľ.

Tab. 1: Hustota jednotlivých typov väzieb v rámci skupín aktérov

Table 1: Density of different types of relations within groups of actors

Hustota väzieb	Verejný sektor	Neziskový sektor	Súkromný sektor	Spolu aktéri
Počet aktérov	4	11	21	36
Spolu väzby	0,4643	0,3351	0,1429	0,1400
Poznáme sa	0,1071	0,1247	0,0463	0,0770
Informujeme sa	0,0714	0,0649	0,0245	0,0420
Spolupracujeme neformálne	0,1143	0,0675	0,0272	0,0490
Príležitostne spolupracujeme na projektoch	0,0857	0,0286	0,0150	0,0270
Systematicky spolupracujeme na projektoch	0,0357	0,0364	0,0150	0,0240
Môj dodávateľ	0,0286	0,0052	0,0109	0,0110
Môj odberateľ	0,0214	0,0078	0,0041	0,0070

Zdroj: vlastné výpočty

Tab. 2: Hustota vzájomných väzieb medzi skupinami aktérov

Table 2: Density of relations between groups of actors

Typ aktérov	verejný	neziskový	súkromný
verejný	1,330	0,955	0,488
neziskový	0,682	0,618	0,191
súkromný	0,155	0,082	0,048

Zdroj: vlastné výpočty

Identifikácia kľúčových rozvojových aktérov

Okrem skúmania hustoty vzťahov medzi subjektmi pôsobiacimi v obci a úrovne sociálneho kapitálu, cieľom prípadovej štúdie bolo aj identifikovať, ktorí z nich majú kľúčovú pozíciu v sieti všetkých aktérov a teda môžu byť považovaní za lokálnych lídrov a facilitátorov medzisektorovej spolupráce. Kvantitatívnym ukazovateľom, na základe ktorého sme kľúčových aktérov identifikovali bol stupeň centrality každého aktéra.

Obr. 1: Centralita siete miestnych rozvojových aktérov

Figure 1: Network centrality of local development actors

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Na obr. 1 sú znázornené všetky identifikované väzby medzi dotazovanými aktérmi nachádzajúcimi sa v obci Spišský Hrhov. Z celkového počtu 36 subjektov nie je v obci žiadnym spôsobom prepojených na ostatných aktérov iba šesť, pričom všetky tieto subjekty patria do podnikateľskej sféry. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že dominantnú pozíciu v sieti miestnych rozvojových aktérov majú verejné a neziskové inštitúcie. Čo sa týka verejného sektora, sieťovou analýzou sme kvantitatívne potvrdili význam obecného podniku (Hrhovské služby) ako integrátora a facilitátora spolupráce. Okrem obecnej firmy je významným aktérom

aj Základná škola s materskou škôlkou. Zo súboru neziskových subjektov pôsobiach v obci majú najvýznamnejšie postavenie občianske združenie SARAHS SK a SPIŠ – združenie pre obnovu a rozvoj regiónu. Významnú pozíciu v sieti aktérov má aj podnikateľský subjekt MVM Group, ktorý pôsobí primárne v drevospracujúcom priemysle.

Sieť neformálnych vzťahov miestnych aktérov

Význam sociálneho kapitálu v miestnom rozvoji spočíva najmä v uľahčovaní toku informácií, vzájomnom zdieľaní zdrojov, ktoré postupne prerastá cez neformálnu spoluprácu, náhodnú formálnu spoluprácu a vyúsťuje v inštitucionalizovanej systematickej spolupráci rozvojových aktérov.

Medzi jednotlivými aktérmi sú uvedené typy vzťahov rozvinuté na rôznej úrovni. V obci je niekoľko aktérov predovšetkým z neziskového sektora, ktorí sú zdrojom nových myšlienok a inovačných nápadov, ktoré šíria v celej sociálnej sieti. Ide najmä o občianske združenie „SPIŠ – združenie pre obnovu a rozvoj regiónu“, ktorého misiou je zvýšiť ekonomickú, sociálnu aj environmentálnu konkurencieschopnosť územia a pozdvihnúť životnú úroveň obyvateľstva. Združenie spracovalo rozvojovú stratégiu územia, získalo štatút miestnej akčnej skupiny (MAS), čím získalo prístup k zdrojom programu LEADER.

Ďalším významným myšlenkotvorcom a inovátorom v obci je združenie „SARAHS SK n.o.“ Je to združenie, ktorého misiou je šíriť duchovné a kultúrne hodnoty v oblasti záhradnej a krajinej architektúry prostredníctvom organizovania vzdelávacích podujatí zameraných na životné prostredie, zdravie obyvateľstva, revitalizáciu verejných plôch a objektov.

Významnú pozíciu v oblasti šírenia informácií má aj obecný podnik „Hrhovské služby, s.r.o.“, ktorý, ako je zrejmé z obr. 2, je významným zdrojom informácií najmä pre podnikateľov v obci. Je významným zdrojom informácií aj pre Základnú školu s materskou školou, ale aj pre vyššie spomenuté združenie SARAHS SK.

Neformálna spolupráca znamená spoluprácu ad hoc, bez formálnych zmlúv, na základe konkrétnych potrieb aktérov.

Významným aktérom v oblasti neformálnej spolupráce je Základná škola s materskou školou v Spišskom Hrhove. Má významný podiel na integrácii rómov v obci prostredníctvom vzdelávacích aktivít. Škola je integrovaná do obecnej komunity hustou sieťou väzieb, ktoré sú znázornené na obr. 3. Škola má dva základné typy väzieb, a to netrhové, na občianske združenia a organizácie zaoberajúce sa vzdelávaním a šírením kultúry na území obce a regiónu (Rodičovské združenie, SARAHS SK, n.o., SPIŠ – združenie pre obnovu a rozvoj regiónu, občianske združenie Vlňy umenia, Základná umelecká škola), a väzby trhové, na firmy ktoré sú jej dodávateľmi tovarov a služieb (Hrhovské služby, s.r.o., Tedin, s.r.o., MANO DDD, s.r.o., BONAMAIM, s.r.o.).

Obr. 2: Vzťahy medzi miestnymi aktérmi typu "Informujeme sa"
Figure 2: "We share information" relations between local actors

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu.

Obr. 3: Vzťahy medzi miestnymi aktérmi typu "Spolupracujeme neformálne"
Figure 3: "We cooperate informally" relations between local actors

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Ďalším významným aktérom v oblasti neformálnej spolupráce je Obecný podnik Hrhovské služby, s.r.o. V rámci neformálnych vzťahov má tento podnik zaujímavú štruktúru vzťahov, lebo ako zisková organizácia rozvíja neformálnu spoluprácu so ziskovým, verejným aj súkromným sektorom v obci. Neformálna spolupráca v rámci ziskového sektora hovorí o vysokej miere dôvery v rámci sociálnej siete. Spolupráca medzi obecným podnikom Hrhovské služby s.r.o., a ostatnými podnikmi podnikajúcimi na území obce aj mimo nej nadobúda rôzne formy. Ide napr. o klasické formy spolupráce ako napr. požičiavanie stavebných strojov a zariadení. Obecný podnik pôsobí podobne ako pracovná agentúra. V prípade potreby prenájima svojich zamestnancov iným firmám v obci a v regióne, čím im pomáha vykryť sezónny nedostatok pracovných síl.

Pri porovnaní s predošlými výsledkami hodnotenia usporiadania siete miestnych rozvojových aktérov sú väzby neformálnej spolupráce medzikľúčovými aktérmi vyrovnanjšie (existuje viacero subjektov s veľmi podobným stupňom centrality v sieti a nevyskytujú sa extrémny).

Neformálne typy spolupráce často bývajú základom aj pre rozvíjanie formálnych druhov spolupráce a pre budovanie stálych územných partnerstiev rozvojových aktérov.

Ad hoc formalizovaná spolupráca

Prvým krokom k inštitucionalizácii sociálnych sietí je ad hoc formalizovaná spolupráca, ktorá vychádza z dobrých neformálnych sociálnych vzťahov. Ide o príležitostnú spoluprácu na rôznych projektoch a aktivitách.

Ako je zrejmé z obr. 4, v tomto prípade ide o relatívne hustú sociálnu sieť, kde vysoký stupeň centrality má opäť Obecný podnik Hrhovské služby. Tento podnik sústavne vyhľadáva podnikateľské príležitosti a biele miesta na trhu. Uzatvára rôzne formy dodávateľských vzťahov a partnerstiev založených na využívaní miestnych prírodných, ľudských aj kapitálových zdrojov. Podnik napr. v obciou vlastnenom lese ťaží palivové drevo a dodáva ho domácnostiam, vyrába drevnú štiepku, ktorou sú vykurované obecné budovy v obci. Významnou aktivitou sú aj stavebné práce, konkrétne výstavba sociálnych domov a bytov, pri ktorej sú opäť využívané miestne zdroje dreva, kameňa, ale najmä miestna pracovná sila. Podnik rozvíja aj externé vzťahy a to najmä tým, že vyššie spomenuté služby poskytuje aj okolitým samosprávam. Pracovnú silu však využíva aj na výrobu včelích úľov, drevených hračiek a iných výrobkov z dreva podľa dopytu na externých trhoch.

Obecný podnik Hrhovské služby bol založený ako reakcia samosprávy na riešenie problémov vysokej nezamestnanosti rómskej menšiny v obci. Jeho základnou funkciou je zabezpečovať poskytovanie služieb ktoré sú v kompetencii obce. Ide najmä o údržbu verejných priestranstiev, ošetrovanie lesa a verejnej zelene, údržba obecnej vododvodnej a kanalizačnej siete, oprava miestnych

komunikácií. Vysoký dopyt po tomto type prác a služieb v regióne bol základom pre rast ziskovosti firmy a jej schopnosti rozširovať ponuku prác a služieb a tým aj zamestnanosti miestnych rómov. To prispelo k rastu kvalifikácie a zručností jej zamestnancov, ktorí sa začali uplatňovať aj v iných, čisto komerčných firmách ako napr. stavební, alebo poľnohospodárski robotníci. Ďalším významným prínosom obecného podniku je jeho schopnosť vytvárať spin-off firmy. Napr. obecná firma začala prevádzkovať kováčsku dielňu. Jej zamestnanec, po tom, ako si upevnil zručnosti, vytvoril si vlastnú kováčsku firmu, pre ktorú mu obecný podnik prenajal potrebné priestory a zariadenie.

Forma podnikania obecnému podniku umožňuje rozvíjať nie iba ekonomické, ale aj sociálne aktivity. Ide napr. o pomoc zamestnancom pri riešení nedostatku finančných zdrojov v prípade nepredvídaných platieb, zvyšovanie úrovne bývania (výstavba kúpeľní pre zamestnancov podniku).

Sekundárnym efektom prerastania ekonomickej a sociálnej funkcie podniku je rast zamestnanosti a zamestnateľnosti rómov, rast ich životnej aj kultúrnej úrovne, rast vzdelanosti a uplatniteľnosti mladej rómskej populácie.

Obr. 4: Vzťahy medzi miestnymi aktérmi typu "Príležitostne spolupracujeme na projektoch"

Figure 4: "We collaborate on projects occasionally" relations between local actors

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Dlhodobá systematická spolupráca

Príležitostné formy spolupráce sa postupne vyvíjajú do dlhodobých foriem fpolupráce, kde je vysoký stupeň inštitucionalizácie dodávateľko – odberateľských zmlúvách a systematickej partnerskej spolupráci.

V sieti zobrazujúcej vzťahy dlhodobej systematickej spolupráce dominujú neziskové organizácie (Združenie pre obnovu a rozvoj regiónu, Združenie obcí mikroregiónu Spišskej občiny, futbalový klub, SARAHA SK n.o.) a verejný sektor zastúpený miestnymi školami (obr. 5). Veľmi rozvinutú kontinuálnu spoluprácu má najmä Základná škola s materskou školou, ktorá týmto spôsobom rozvíja spoluprácu aj s neziskovým aj s podnikateľským sektorom.

Obečný podnik Hrhovské Služby, s.r.o., je malým podnikom (do 50 zamestnancov). Jeho trhový potenciál nie je dostatočne veľký na to, aby mohol budovať dlhodobé, inštitucionálne vzťahy s externými subjektmi. V sieti vzťahov dlhodobej systematickej spolupráce sa vyskytuje tiež, ale má okrajovú pozíciu.

Obr. 5: Vzťahy medzi miestnymi aktérmi typu "Systematicky spolupracujeme na projektoch"

Figure 5: "We collaborate on projects systematically" relations between local actors

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Efekty obecného podniku na rast konkurencieschopnosť obce

Obec Spišský Hrhov našla efektívny nástroj pre dosiahnutie konkurencieschopného miestneho rozvoja a to formu obecného podniku (obr. 6), ktorý funguje na ziskovom princípe, ale jeho primárnym cieľom nie je dosahovanie zisku, ale rast zamestnanosti, rast zamestnatel'nosti (celkovej hodnoty ľudského kapitálu), s následným rastom kvality života v obci. To sa prejavuje v ekonomických, sociálnych aj environmentálnych dopadoch činnosti podniku na lokalitu.

Obr. 6: Efekty obecného podniku Hrhovské služby na lokalitu a komunitu

Figure 6: Effects of the municipal firm „Hrhovské služby” on community and local development

Zdroj: vlastné spracovanie

Význam obecného podniku ako rozvojového aktéra je preukázaná aj kvantitatívne, nakoľko sa nachádza na významnej pozícii z hľadiska stupňa centrality a polohy v sieti vo všetkých typoch definovaných vzťahov (okrem systematickej spolupráce na projektoch). Indikuje to pozíciu obecného podniku najmä ako facilitátora rozvojových aktivít realizovaných v obci a integrátora podporujúceho vzájomnú spoluprácu všetkých ostatných relevantných subjektov pôsobiach v obci.

Činnosť podniku je založená na valorizácii miestnych zdrojov a to najmä dreva, drevnej štiepky, kameňa a miestnych zdrojov pracovnej sily. Rast zdrojov obce umožňuje obecný podnik aj prostredníctvom úspory nákladov na služby, ktoré produkuje s nižšími nákladmi ako v prípade outsourcingu, čím dochádza k úspore rozpočtových výdavkov.

Ekonomické efekty obecného podniku

V prípade Obecného podniku Spišský Hrhov môžeme identifikovať priame a nepriame ekonomické efekty, ktoré vznikajú pre domácnosti, pre podnikateľov a pre obec. Priame ekonomické efekty pre domácnosti vznikajú prostredníctvom úspory za palivové drevo, dodávky pitnej vody (obec má najnižšiu cenu pitnej vody v rámci SR), odvádzanie splaškových vôd. Nepriame ekonomické efekty domácnostiam vznikajú prostredníctvom dostupnosti sociálnych bytov a nižších nákladov na bývanie ako aj z externých úspor udržiavanie kvalitných a bezpečných miestnych komunikácií.

Priame ekonomické efekty pre ostatné miestne firmy vytvára Obecný podnik tým, že predáva miestnym firmám tovary a služby a poskytuje prenájom priestorov. Nepriame ekonomické efekty získavajú miestne firmy najmä z prenájmu pracovnej sily najmä v prípade sezónneho nedostatku pracovných síl alebo v prípade kritických situácií.

Priame ekonomické efekty vznikajúce obci z činnosti obecného podniku vznikajú najmä v dôsledku úspory výdavkov obce za poskytované služby (údržba verejných priestranstiev, údržba vodovodu a kanalizácie, údržba verejných budov, výstavba sociálnych bytov, ako aj z podielu na zisku firmy, ktorý plynie do rozpočtu obce. Nepriame ekonomické efekty pre obec vznikajú v dôsledku skutočnosti, že obec dokáže dosiahnuť zníženie nákladov na externé práce a služby, najmä tie, ktoré je potenciálne schopná zabezpečiť aj vlastná obecná firma.

Sociálne efekty obecného podniku

Sociálne efekty sú v prípade Obecného podniku Spišský Hrhov tie, ktoré boli motívom pre jeho založenie. Tieto sa prejavujú naprieč spoločenskou hierarchiou a to ako na úrovni domácností, tak na úrovni obce ako aj na celospoločenskej úrovni.

Sociálny prínos podniku pre domácnosti spočíva v riešení sociálnych problémov najmä rómskych domácností v obci. Zabezpečenie zamestnania, stabilného príjmu a kvalitného bývania priniesol rozvoj rómskej komunity prejavujúci sa najmä v zvyšovaní hodnoty jej ľudského kapitálu (upevňovanie pracovných návykov a rast kvalifikácie zamestnancov). Na úrovni obce sa to prejavilo predovšetkým znížením nezamestnanosti, ale aj poklesom problémov vyplývajúcich zo sociálneho vylúčenia. Rast sociálneho kapitálu v obci sa prejavuje najmä zvýšením atraktivity obce ako miesta pre bývanie mladých rodín z okolitých miest. Pozitívny demografický rozvoj obce v súčasnosti nesúvisí iba s vysokou natalitou rómskej populácie, ale aj s vysokým migračným prírastkom.

Celospoločenské sociálne efekty sa prejavujú najmä v zníženom tlaku na sociálnu podporu miestneho obyvateľstva. Významným je aj rast vzdelávateľnosti a vzdelanosti mladej rómskej populácie, čo je z hľadiska integrácie rómov do spoločnosti dôležitý motivačný faktor.

Environmentálne efekty obecného podniku

Tieto sa prejavujú najmä lokálne a to vo forme zvyšovania kultúrnosti krajiny, ochrany miestnych prírodných zdrojov a prírody, nakoľko miestni občania nie sú odkázaní na nekontrolované využívanie a zneužívanie miestnych prírodných zdrojov.

Záver

Súčasný rozvojový trend na vidieku vedú k rastúcej koncentrácii trhu práce aj trhu služieb do urbanizovaných centier. Tradičné vidiecke ekonomické odvetvie - pôdohospodárstvo je v hlbokej ekonomickej kríze a navyše v ňom dochádza k masívnej substitúcii práce kapitálom. Tieto procesy podkopávajú tradičný sociálny systém vidieckych obcí založených na vzťahoch reciprocity a vzájomnej podpory. Vidiecke obce sa tak stávajú zraniteľné, strácajú vlastnú ekonomickú základňu, sociálny kapitál sa oslabuje v dôsledku nedostatku lokálnych pracovných príležitostí a nevyhnutnosti odchádzať za prácou mimo obec.

V súčasnosti najefektívnejším riešením týchto nepriaznivých trendov je aktivizovať rozvoj založený na endogénnych zdrojoch.

Obec Spišský Hrhov našla praktický nástroj na realizáciu vyššie uvedenej myšlienky v podobe obecného podniku, ktorý má charakter sociálneho podniku, avšak operuje na trhových princípoch. Podnik je nástrojom na dosahovanie konkurencieschóného a udržateľného rozvoja obce. Prostredníctvom neho obec:

- využíva vlastné zdroje pri zachovaní celkovej súdržnosti územia,
- zapája miestnych aktérov do procesu rozvoja územia,
- integruje podnikateľský sektor do inovačných procesov.

Úspešná podniková stratégia zvyšuje konkurencieschopnosť podniku najmä

v lokálnom a regionálnom kontexte, čo mu otvára ďalšie možnosti rastu. Podnik postupne prerastá hranice komunity.

Samotná existencia obecnej firmy však neprinesie úspech v podobe aktivizácie endogénnych zdrojov, pokiaľ v obci nie sú vytvorené základné sociálne a ľudské podmienky pre fungovanie takéhoto podniku. Kľúčom k úspechu je existencia silného miestneho ľudského kapitálu v podobe lídrov. V obci pôsobí niekoľko lídrov, ktorí si však nekonkurujú, ale budujú sociálny kapitál v obci. Títo lídri majú schonosť:

- valorizovať potenciál zdrojov územia,
- pracovať spoločne,
- prepájať sektory tak, aby sa dosahovala a udržiavala maximálna pridaná hodnota, ktorú je územie schopné poskytovať,
- spolupracovať s inými územnými jednotkami.

Sociálny a následne ekonomický rozvoj obce, ktorý bol iniciovaný založením miestnej obecnej firmy sa rozširuje aj do ďalších oblastí života v obci. Obec na to využíva viacero manažérskych nástrojov, a to najmä základné strategické dokumenty, ktoré má obec vypracované a to: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce, Marketingová stratégia rozvoja cestovného ruchu, Územný plán obce. Strategický a komunitný spôsob riadenia obce sa prejavuje v ďalších sociálnych a ekonomických efektoch. Obec je napr. veľmi úspešná pri získavaní externých rozvojových zdrojov. Získané know-how si však nenecháva iba pre seba ale ho rozširuje formou participácie na niekoľkých významných regionálnych, národných aj medzinárodných projektoch.

Pod'akovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0247/14 Integrované prístupy k rozvoju vidieckeho cestovného ruchu v podmienkach SR.

Literatúra

- BARTIK, T. 1996. Strategies for Economic Development. In *Management Policies in Local Government Finance*. Washington, DC: International City/County Management Association, pp. 287-311.
- BLAKLEY, E. J. – BRADSHAW, T. K. 2002. *Planning Local Economic Development – Theory and Practice*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002. 400 p.
- ČAPKOVÁ, S. 2005. Local Government and Economic Development. In Čapková, S. (red.): *Local Government and Economic Development*. Budapest: Open Society Institute, pp. 1-19.
- MELICHOVÁ, K. 2015. Building social capital - does it facilitate development of rural areas. In *Forward - Moving frontiers of rural and regional development*:

- proceedings of research conference, in Nitra - Slovakia, December 4-5, 2014.*
Nitra : Slovak University of Agriculture, 2015. pp. 86-92.
- MELICHOVÁ, K. – FÁZIKOVÁ, M. 2014. Creative clusters in rural areas - a case study from Slovakia. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno : Masarykova univerzita, 2014. pp. 134-142. ISBN 978-80-210-6840-7.
- MEYER-STAMER, J. 2006. The Hexagon of Local Economic Development and LED in South Africa. In *Mesopartner*, Working Paper, no. 05. ISSN 1613-298X.
- SLOVÁK, P. 2016. *Hnacie sily rozvoja vidieckych regiónov - prípadové štúdie obcí Spišský Hrhov a Liptovské Sliače*. Diplomová práca, SPU, Nitra, 2016.
- SOPKULIAK, A. 2013. Miestna samospráva ako aktér miestneho ekonomického rozvoja. In *PREVEDA: V. Interaktívna konferencia mladých vedcov*. [online] [cit. 2016-01-20] <Dostupné na: <http://www.preveda.sk/conference/article/id=891/>>
- SVETOVÁ BANKA. 2003. *Miestny hospodársky rozvoj – MHR Praktická príručka* [online] [cit. 2016-01-20] Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/INTLED/552648-1107469860149/20342539/led-quick-reference-sk.pdf>
- SWINBURN, G. – GOGA, S. – MURPHY, F. 2004. *Úvod do miestneho hospodárskeho rozvoja*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung - London: UKDFID – Washington, D.C.: The World Bank.
- WHITE, S. – GASSER, M. 2001. Local economic development: a tool for supporting locally owned and managed development processes that foster the global promotion of decent work. In Rodriguez-Posé, A.: *The role of the ILO in implementing local economic development strategies in a globalized world*. [online] [cit. 2016-01-21] Dostupné na internete: <http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_ent/@led/documents/publication/wcms_111545.pdf>

HOW TO BUILD TERRITORIAL COMPETITIVENESS? A CASE STUDY OF SPIŠSKÝ HRHOV MUNICIPALITY

Summary

Many authors emphasize the social and procedural aspects of local economic development and process of promoting territorial competitiveness. It is a combination of disciplines and set of policies and practices that link together local development actors. Wide and varied group of actors participates in these processes. These are the direct actors actively intervening in development processes, as well as indirect (passive) stakeholders. The crucial role in the process of realization of strategy belongs to the motivation of actors such as citizens (motivated by their work, identity, and social relationships), politicians (motivated

by their electoral support and the amount of tax revenue) and businesses (motivated by their invested capital and built business relationships) (Sopkuliak, 2013). Through the use of endogenous resources and mutual crosslinking of direct and indirect stakeholders minimization of leakages of resources from the local economic system and increasing the level of income of the community can be achieved. Thus the level of social capital can be expected to play a crucial role in these processes.

The aim of the paper is to identify the benefits of social capital in local economic development and growth and determine how it translates into territorial competitiveness examining the example of the municipality Spišský Hrhov. The focus is aimed at identification of the key actors in the development process of the municipality and their relationships, linkages between different groups of actors and their impact on the utilization of the development potential of the area, as well as identification of the processes of local potential utilization for the development of the municipality. Results presented in the paper were obtained via semi structured interviews with local stakeholders and analysed using methods of network analysis. Several key relations between development actors in a local setting were defined and subsequently analyzed, namely: informal (which were internally divided as follows: "We know each other", "We share information" and "We cooperate informally") and formal (containing subtypes "occasional collaboration on projects"; "systematic collaboration on projects" and "customer-supplier relations").

Findings underline the importance of social capital, particularly the informal ties within the community for the functioning of a network of local development stakeholders in the given municipality. Also several key actors were identified, among which very important position belongs to municipal firm, whose impacts on local economic development are multifaceted, namely: efficient combination and use of local resources, whether in the form of natural, human or environmental resources, facilitating the creation of a dense network of social relationships, integrating other businesses, generating economic and social innovation.

Doc Ing. Mária Fáziková, CSc.

Ing. Katarína Melichová, PhD.

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Trieda A. Hlinku 2, 949 76 Nitra

E-mail: maria.fazikova@uniag.sk, katarina.melichova@uniag.sk